

ks. dr hab. Zbigniew Łepko, prof. UKSW
Wydział Filozofii Chrześcijańskiej
Instytut Ekologii i Bioetyki
Katedra Antropologii Środowiskowej

Warszawa, 20. 03. 2016 r.

WPLYNEŁO DNIA

..... 15/04/2016 .....

Sekretariat Studiów Doktoranckich

Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Karoliny Fornal pt. *Dialogika dobra – integrujący wymiar nadziei w aksjologii Józefa Tischnera*, napisanej pod kierunkiem dr. hab. Stefana Konstańczaka, prof. UZ, ss. 256.

1. Wprowadzenie

Recenzowana praca doktorska pani mgr Karoliny Fornal odnosi się do tego nurtu twórczości Józefa Tischnera, którego doniosłość wyznaczył on sam tytułem swojej pierwszej książki *Świat ludzkiej nadziei*. Choć objęła ona prace eseistyczne, zasadniczo inspirowane lokalnym doświadczeniem rzeczywistości polskiej, to jednak wyznaczała uniwersalne możliwości poszukiwania dróg wyjścia z kryzysu nadziei, dokumentowanego stanem współczesnej filozofii człowieka. Za dokumentację tego kryzysu można uznać wydarzenia społecznohistoryczne i stan badań filozoficznych w okresie wyznaczonym z jednej strony dziełem Ernsta Blocha *Das Prinzip Hoffnung*, z drugiej zaś encykliką Josefa Ratzingera/Benedykta XVI *Spe salvi*.

Wiele zdaje się wskazywać na to, że najbardziej doniosłe głosy w tej sprawie wiążą nadzieję z odpowiedzialnością i traktują ją jako jeden z głównych społecznohistorycznych problemów współczesnej ludzkości. Uwzględniają one bowiem obserwację, że człowiek potrzebuje nadziei, nawet wtedy, gdy w deklaracjach temu przeczy. Zgodnie z tym ujęciem nadzieja konstytuuje zarówno człowieczeństwo człowieka, jak i społeczeństwa ludzkie. Dlatego człowiek zawsze szuka źródeł nadziei, które wyznaczają perspektywę jego przyszłości i zarazem

porządkują jego teraźniejszość. W tym sensie każda próba poszukiwania dróg wyjścia z kryzysu nadziei staje się wskazywaniem możliwości urealnienia utopii, czyli uznawania nadziei za zasadę istnienia i współistnienia człowieka ze światem i z innym człowiekiem.

Tej intelektualnej koncentracji na nadziei Autorka podporządkowuje swoją pracę. Trafnie wydobyty w tytule dialogiczny charakter nadziei sprzyja prowadzonej w pracy oryginalnej formie namysłu nad możliwością przewyciężenia utopii przez dążenie do spotkania w działaniu na rzecz dobra. W ramach tego namysłu Autorka pracy stawia przed sobą, zgodny z myślą J. Tischnera, cel „odkrycia i wyjaśnienia uniwersalnego, a zarazem rewolucyjnego działania nadziei w życiu człowieka.” W ramach swoistego dookreślenia tak przedstawionego celu pracy Autorka mówi o „ukazaniu nadziei jako siły integracyjnej dobra i dialogu, jako przestrzeni, w której dobro i dialog warunkują się i wzajemnie realizują.” Najbardziej precyzyjnie Autorka określa cel pracy w jej streszczeniu, gdy pisze, że przeprowadzone „badania nad tischnerowskim pojęciem nadziei miały na celu odkrycie jej rzeczywistego wpływu na życie człowieka, a tym samym ukazanie jej fundamentalnego i egzystencjalnego sensu”. O ile Autorka pracy jasno formułuje cel podjętych badań, o tyle niejasna jest wskazana przez nią metoda osiągnięcia tego celu. Z całości pracy można jedynie się domyślić, że skutecznie zastosowaną metodą badawczą była krytyczna analiza literatury przedmiotowej i syntetyzowanie jej wyników.

2. Treściowa orientacja pracy

Praca doktorska pani mgr Karoliny Fornal obejmuje 256 stron maszynopisu, ujętych w strukturę poprzedzonych wstępem i zwieńczonych zakończeniem pięciu rozdziałów, przedstawiających kolejno Józefa Tischnera jako kapłana i filozofa, następnie przestrzenie dialogiczne, czyli człowieka na scenie świata, dalej dialogikę wartości i nadziei, nadzieję jako warunek urzeczywistniania wartości i wreszcie nadzieję jako projekt przyszłości. Strukturę pracy uzupełnia bogaty i adekwatny do postawionego celu zestaw bibliografii, a także indeks osobowy.

Pierwszy rozdział nosi tytuł *Józef Tischner jako kapłan i filozof* i wskazuje na biograficzne i intelektualne inspiracje dokonań Józefa Tischnera. Kategorie i zakres tych inspiracji przyporządkowane zostały Tischnerowi jako kapłanowi i Tischnerowi jako filozofowi. Stąd wskazanie na znaczenie jego doświadczeń życiowych w dążeniu do kapłaństwa i równoległe wskazanie na znaczenie jego doświadczeń intelektualnych w dążeniu do profesjonalnego uprawiania filozofii. Oba te nurty życia Tischnera splata dialogiczne dążenie do spotkania ze światem i z człowiekiem poszukującym nadziei.

Drugi rozdział pracy, zatytułowany *Człowiek na scenie świata. Przestrzenie dialogiczne* wskazuje na współzależność istnienia świata i człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem dynamiki egzystencji człowieka. Perspektywy tej egzystencji wyznacza nadzieja, odsłaniana procesie dialogicznego dążenia do spotkania człowieka najpierw ze światem, a potem z innym człowiekiem. Oznacza to, że świat jest tłem dla rozgrywającego się w człowieku dialogicznego dramatu spotkania. Tak rozumiane dialogiczne dążenie do spotkania wprowadza człowieka w przestrzeń aksjologiczną, gdyż jest „swoistym rozsmakowywaniem się w pięknie świata, w poczuciu odpowiedzialności za jego istnienie oraz gotowością do poświęcania siebie na rzecz świata”. Takie doświadczenie świata przygotowuje człowieka do postawy bycia dla innego.

Trzeci rozdział pracy nosi tytuł *Dialogika wartości i nadziei* i ukazuje źródła doświadczania ludzkich wartości. Dzięki tym doświadczeniom w świecie dokonują się narodziny *ja aksjologicznego*. Oznacza to, że w koncepcji Tischnera człowiek poprzez relacje z innym i w procesie dokonywanych wyborów, zgodnych z osobistą prawdą bycia, niejako konstruuje siebie, staje się budowniczym własnego *ja*. Zrekonstruowana myśl Tischnera ujawnia pełne spektrum jego odniesień do filozoficznych osiągnięć Hegla, Rosenzweiga, Heideggera, Bubera i Levinasa. To umożliwia adekwatne do myśli Tischnera ukazanie konstytutywnej funkcji nadziei względem egzystencji człowieka – istoty dramatycznej, czyli takiej, która, jak mówi Tischner, „przeżywa dany czas, mając wokół siebie innych ludzi i ziemię jako scenę pod stopami”. W tym sensie nadzieja staje się centralną kategorią Tischnerowskiej antropologii, zgodnie z którą człowiek jest „egzystencją dramatyczną”, bo

konstruuje go „otwarcie się na innego człowieka, otwarcie na scenę dramatu i przepływający czas”. To zaś otwiera drogę do aksjologizacji (agatologizacji) Tischnerowskiej antropologii.

Czwarty rozdział pracy nosi tytuł *Nadzieja jako warunek urzeczywistnienia wartości* i stanowi bezpośrednie dopełnienie rozdziału trzeciego. Tutaj autorka podejmuje próbę usytuowania nadziei w całościowo ujętej filozofii J. Tischnera. Dokonuje on mianowicie syntezy etyki, aksjologii i nadziei, traktując ją jako wynik naturalnego procesu dialogicznego odślania człowieczeństwa człowieka. W tym rozdziale pracy Autorka wydobywa i uzasadnia słusność przekonania Tischnera odnośnie do dialogicznego charakteru istnienia człowieka. Zgodnie z tym przekonaniem Autorka pracy rekonstruuje Tischnerowską aksjologię dialogu, zgodnie z którą człowiek tworzy sam siebie, bo jest osobą, a więc istnieje *per se* i jako taki jest w stanie podejmować wyzwania, jakie stawia przed nim jego własna wolność. Tutaj nadzieja staje się siłą napędową do takiego działania człowieka, które przybiera ludzki kształt Dobra absolutnego.

Piąty rozdział pracy nosi tytuł *Nadzieja jako projekt przyszłości* wskazuje na spoiwo filozoficznej twórczości J. Tischnera. Stanowi ją wszechobecna problematyka nadziei. Tę wszechobecność problematyki nadziei w twórczości J. Tischnera Autorka pracy odślania i uzasadnia. W tej twórczości nadzieja jest bowiem przyszłością realizującą się tu i teraz, w bólu i z bólu, a właściwie po to, aby ten ból, ból niepewności, przełamać. Człowiek bez nadziei utraciłby bowiem sens swojego życia. Nadzieję wzmacnia zaś dramatyczny tragizm ludzkiego życia, zmagającego się ze złem i domagającego się poświęcenia. W tym sensie celem i spełnieniem się nadziei jest dobro, które w życiu człowieka może odślaniać się w różnych postaciach, by ostatecznie utożsamić się z Bogiem – niewyczerpanym źródłem nadziei. Oznacza to, że człowiek jest pielgrzymem, podążającym ku nadziei.

3. Ocena merytorycznej strony pracy

Merytoryczna ocena pracy doktorskiej pani mgr Karoliny Fornal musi zwrócić uwagę na wewnątrznie spójną prezentację problematyki wyznaczonej

tytułem. Treść pracy odpowiada więc przyjętej przez Autorkę strukturze, komponującej w zwartą całość problematykę obszerną i wielowątkową. Niewątpliwym walorem pracy jest więc merytoryczne panowanie Autorki nad obszernym materiałem i na sposób akademicki dążenie do celu, przypominanego w zakończeniu pracy jako próba wykazania, że „nadzieja jest niezbędnym czynnikiem dla aksjologiczno-agatologicznego rozwoju człowieka”. W tym zakresie praca z całą pewnością dokumentuje kompetencje doktorskie Autorki, potwierdzone twórczym spożytkowaniem metody badawczej, na użytek tej recenzji zidentyfikowanej jako krytyczna analiza i interpretacja literatury przedmiotowej. Przy jej pomocy Autorka co najmniej dobrze prezentuje aktualny stan wiedzy z zakresu tytułowej problematyki oraz porządkuje tę wiedzę ze względu na cel niniejszego opracowania. Takie porządkowanie wiedzy dowodzi twórczego podejściu Autorki pracy do spożytkowania literatury źródłowej, jej opracowań i literatury pomocniczej. W tym miejscu należy dodać, że doktorskie kompetencje Autorki pracy potwierdzają także umieszczone w zestawie bibliograficznym jej oryginalne publikacje z zakresu tytułowej problematyki.

Wobec niejednoznacznych wskazań Doktorantki na zastosowaną w pracy metodę badawczą chciałbym zapytać o jej opinię na temat możliwości bardziej twórczego niż zidentyfikowana przeze mnie metoda analityczno-syntetyczna spożytkowania hermeneutycznej metody badawczej w analizach twórczości J. Tischnera. Sądzę bowiem, że zastosowanie tej metody pozwoliłoby na potraktowanie kształtu pracy przedkładanej do recenzji jako jednego z możliwych wyników wciąż na nowo odczytywanej twórczości J. Tischnera. Metoda ta odwołuje się bowiem do różnych kręgów hermeneutycznych rozumianych jako nowe konteksty albo nowe doświadczenia, w świetle których odkrywa się nowe warstwy albo nowe znaczenia czytanego tekstu. Pytam o to, bo pewne sugestie w tym względzie odnajduję w tym miejscu recenzowanej pracy, w którym Autorka uzasadnia konieczność systematycznego badania twórczości J. Tischnera, mimo istnienia już licznych i nierzadko dogłębnych jej prezentacji.

Zastosowanie hermeneutycznej metody badawczej w odniesieniu do twórczości J. Tischnera umożliwiłoby poszerzenie inspirujących ją punktów

odniesienia w filozofii współczesnej, w szczególności zaś w etyce społecznej. Dzięki temu można by wskazać na niewyróżnione przez Autorkę pracy nawiązania J. Tischnera do twórczości Johannesesa B. Metz, jednego z głównych przedstawicieli współczesnej teologii politycznej. Można by wtedy pokazać, że etyczno-społeczna myśl J. Tischnera w odniesieniu do opisu i analiz warunków funkcjonowania społeczeństwa polskiego stanowi polską odmianę *compassio*. Zgodnie z tym podejściem społeczno-polityczny wymiar *compassio*, czyli elementarnej wrażliwości na niezawinione cierpienie staje się solidarnością i miłosierdziem społecznym, a więc imperatywem zrodzonym z obserwacji „twarzy zaniepokojonego swym losem człowieka”. W tym sensie *compassio* można by uznać za współczujące towarzyszenie odradzaniu się nadziei w człowieku, wzywaniem do przyjęcia aktywnej postawy wobec własnej przyszłości.

4. Ocena formalnej strony pracy

W tej części oceny pracy doktorskiej pani mgr Karoliny Fornal należy podkreślić, że opracowanie problematyki wyznaczonej tytułem Autorka prezentuje z zachowaniem dość wysokich standardów formalnych. Świadczy o tym zasadniczo komunikatywny język wykładu, konsekwentne dążenie do wyznaczonego celu, czytelny i w zasadzie pełny informacyjnie sposób sporządzania przypisów, adekwatnie przywoływane źródła i ich opracowania, a także bogaty i merytorycznie reprezentatywny zestaw bibliografii uporządkowanej zgodnie ze standardami akademickimi. Tę ocenę nieco obniża zróżnicowany poziom literacki recenzowanej pracy doktorskiej: obok najczęściej płynnej narracji efektów analizy literatury przedmiotowej, zdarzają się zawile wywody z nieprecyzyjnie stosowaną interpunkcją. Autorka prezentuje ponadto niejednolity rodzaj literacki: obok wiernej prezentacji poglądów J. Tischnera w mowie zależnej, występują fragmenty eseistyczne, stanowiące swoistą imitację stylu wypowiedzi J. Tischnera. Tę niejednorodność literacką recenzowanej pracy częściowo może tłumaczyć fascynacja Autorki twórczością J. Tischnera i związane z nią jej psychologiczne utożsamienie się z jego stanowiskiem. Widać więc, że literacka strona pracy wzmacnia także niejako zamierzoną przez Autorkę pozytywną prezentację stanowiska J. Tischnera

w zakresie tytułowej problematyki. To zaś zapowiada możliwość dalszych badań w tym zakresie z uwzględnieniem krytycznych ocen ich wyników.

5. Wniosek końcowy

Krytyczne uwagi odnośnie do merytorycznej i formalnej strony pracy nie podważają ogólnie pozytywnej jej oceny. Praca *Dialogika dobra – integrujący wymiar nadziei w aksjologii Józefa Tischnera* dokumentuje znanstwo Autorki w zakresie tytułowej problematyki, a także ważną w pracy naukowej konsekwencję badawczą w dążeniu do wyznaczonego celu i niezbędną w tym zakresie pracowitość. Dlatego też wnoszę o dopuszczenie pani mgr Karoliny Fornal do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Miguel Tepler